

هفت خط زجام حافظ

هفت خط ز جام حافظ

اردلان عطار پور

انتشارات جستجو، چاپ اول: ۱۳۷۸

تربیک نگاه

کتاب «هفت خط ز جام حافظ» که اخیراً منتشر شده است، به طور عمده درصدد پاسخگویی به مفاهیم چندگانه دیوان حافظ است. عطارپور نویسنده کتاب در ابتدای بحث می‌نویسد: «رایج‌ترین جوابی که داده می‌شود، این است که کلام حافظ پیچیده و پرابهام و ابهام است و همین شناخت وی را مشکل می‌کند.» (ص ۸۶)

اما علت دیگری که مولف کتاب هم به آن اشاره داشته این است که اساساً «مذهب حافظ چیزی غیر از صوفیگری و اشاعره و حکمت مشاء و نظایر اینهاست. گوهری جدا و بسی تعصب و بالاست که دور از پیشداوریهای مرسوم قرار دارد» (ص ۹۶).

کتاب «هفت خط ز جام حافظ» در هفت فصل به این مباحث می‌پردازد. در فصل یا خط اول به جمع‌پذیری و انسجام جنبه‌های مختلف افکار حافظ پرداخته است. در خط دوم جوانب مختلف دیدگاه‌های حافظ شرح بیشتری شده و کوششی را که محققان در توجیه این «جوانب متناقض» داشته‌اند بازگو و نقد شده است. خط سوم درباره مشکل شناخت حافظ است. در خط چهارم، پنجم و ششم سه بیت بحث‌انگیز که همواره مورد اختلاف حافظ‌شناسان بوده مورد بررسی و شرح واقع شده است و بالاخره در خط هفتم به تأثیر افکار و اندیشه‌های حافظ بر سبک و سیاق کلام وی می‌پردازد. در پشت جلد در توضیح نام کتاب آمده است: «در ایام قدیم روی جامهای شراب هفت خط از پایین تا بالا وجود داشت که هر کسی به قدر حال و توانایی خود جام را تا خط معینی پر کند و این که امروزه به رندان و زیرکان هفت خط می‌گویند به ظاهر از همین جاست که این افراد جام را تا خط هفتم لبالب می‌کردند و می‌نوشیدند.»

نویسنده همچنین در نامگذاری کتاب به این بیت از حافظ نظر داشته است:

بیر میخانه همی خواند معمایی دوش

از خط جام که فرجام چه خواهد بودن
کتاب در ۱۴۱ صفحه تدوین شده است و در صفحه به صفحه آن به آثار و نوشته‌های محققان درباره حافظ اشاره شده است. در انتهای کتاب نیز «کتابنامه» مفصلی آمده که نشان از مطالعه و ممارست دایمی نویسنده با آثار حافظ پژوهان دارد. با این همه این کتاب برعکس غالب کتابهایی که درباره حافظ وجود دارد کم برگ می‌نماید، و این البته تا حدودی به علت ایجاز و فشردگی مطالب آن است؛ و در کل می‌توان گفت نگاه تازه‌ای به حافظ و حافظ پژوهی شده است که احتمالاً باعث باز شدن بعضی دشواری‌های شعر حافظ می‌شود. برخی از ابیات مشهور حافظ که در این کتاب آمده دارای غلط‌های چاپی است امیدواریم در چاپ‌های آینده این مشکل مرتفع شود.

پیش از آنکه همه آن گنجهای خودی را دیگران کشف نمایند که حیف باشد گرفته چینیان احرام و مکی خفته در بطحاء.

در پایان لازم است از ترجمه خوب خانم مهرآفاق بایبوردی یاد کنیم^{۱۱}. خانم بایبوردی که همکار مرحوم زریاب‌خویی در ترجمه کتاب «دریای جان» هلموت ریتر هم بوده‌اند با دقت و سعی فراوان متن بسیار روان و دقیقی ارائه داده‌اند. تمام متن ترجمه مورد مطالعه مایر قرار گرفته و مترجم کتاب با علاقه فراوان به مدت سه سال طی جلساتی در حضور فریترز مایر بوده و ترجمه فارسی را مورد تصحیح و تنقیح نویسنده قرار داده است. یادداشت‌ها:

- ۱- شفعی کدکنی، محمدرضا، اسرارالتوحید پیشگفتار مصحح / پنج
- ۲- همان - مقدمه مصحح / بیست و چهار
- ۳- این کتاب را محمدبن منور از نوادگان شیخ در حدود سالهای ۵۷۳ تا ۵۸۱ ه. به رشته تحریر در آورده است
- ۴- این کتاب را یکی دیگر از فرزندان او به نام جمال‌الدین ابوروح لطف الله چهل سال زودتر از اسرارالتوحید نوشته است
- ۵- مایر، فریترز، ابوسعید ابوالخیر حقیقت و افسانه ص ۹۷
- ۶- همان، ۱۵۷
- ۷- همان، ۱۵۸
- ۸- لازم به توضیح است که بوسعید دو رباعی سروده است که در اسرارالتوحید درج شده است رک. اسرارالتوحید / صدوپنج
- ۹- اشاره به اقوام و اعقاب شیخ رک. ص ۵۲۹ ابوسعید ابوالخیر حقیقت و افسانه
- ۱۰- برای نمونه انتساب یوسف و زلیخابه فردوسی و یا طریق‌التحقیق به سنایی، خیامیات و عطاریات خود نمونه بی‌توجهی به گردآوری محققانه آثار بزرگان است
- ۱۱- ریتر، هلموت، دریای جان، ترجمه زریاب‌خویی و بایبوردی انتشارات بین‌المللی الهدی چاپ اول ۱۳۷۳

از جمله بحثهای جالب کتاب موضع ابوسعید در قبایل شعر و موسیقی و رقص و نیاز وی به آنهاست که خود موجب شرکت در مراسم سماع می‌شده است هر چند ابوسعید هیچ بیته نسروود^۸ اما از ترانه‌ها و اقوال سایر صوفیه بهره‌مند بوده و در خاطر داشته است. این بحث خود بهانه‌ای برای فصلی درباره سماع و موسیقی و رقص و اباحه آن است.

دیگر ابواب کتاب مقام خاص ابوسعید در نزد معاصران، مجامع صوفیان، ابوسعید و صاحبان قدرت، محبان و مریدان ابوسعید، خاندان او، ویرانی میهنه بدست مهاجمان غز، قلمرو معنوی ابوسعید، خانواده مرابطی^۹، شادی در نزد صوفیه متأخر و در پایان شجره‌نامه خاندان ابوسعید آمده است.

ترجمه و ارائه این‌گونه پژوهشها نه تنها موجبات برخورداری محققین فارسی زبان از آثار اروپاییان را فراهم می‌کند بلکه از آن مهتمتر نمونه‌های عالی پژوهش علمی را عرضه می‌نماید و تلاش پژوهشگران اروپایی را برای ارائه مطالب نشان می‌دهد.

آنجا که ما در انتساب بسیاری از آثار به مؤلفین آن هنوز دچار تردید و سردرگمی هستیم و به اشتباه بسیاری تالیفات را به غیر صاحبان آن نسبت می‌دهیم^{۱۰} و طوطی‌وار و تاریخ ادبیات خوان به تکرار، دچار اشتباهات فاحش می‌شویم لازم است ببینیم چگونه محققین غربی برای اثبات چونی و چرایی و چگونگی شادی ابوسعید صدها کتاب را زیر و رو می‌کنند و از زوایای مختلف به بررسی مطلب می‌پردازند به گونه‌ای که هر یک از مباحث مطروحه می‌تواند کتابی مجزا در آن باب محسوب شود.

هنگام مطالعه دقیق و تحقیق و تتبع ژرف آثار و افکار و احوال بزرگان خرد و اندیشه فرارسیده است؛

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
پرتال جامع علوم انسانی

کتاب ماه ادبیات و فلسفه / بهمن ۱۳۷۸

مریم‌لرگانی